

Permakulturna etika in duh sodelovanja

I. KJE SO MEJE?

Pridobitništvo je v tej etiki cilj človekovega življenja, ne več sredstvo za zadovoljevanje njegovih materialnih življenjskih potreb. (Weber, 1988: 40)

Poglavitna lastnost kapitalizma je v stalnem širjenju v vedno nove materialne in nematerialne prostore. Drugi, še ne (čisto) kapitalistično razviti prostori, so temelj obstanka celotnega sistema. Surovine, delovna sila in cenena proizvodnja se vedno stekajo ter urejajo v skladu z zahtevami centra, ne glede na to, ali gre za razmerje med mestom in podeželjem, metropolo in kolonijo ali za kakšno bolj prefinjeno, manj opazno razmerje.¹ Podrejena periferija omogoča uspešno akumulacijo življenjsko pomembnih sokov, ki zagotavljajo nemoteno delovanje dominantnega ekonomskega modela. Na tem mestu se ne bomo ukvarjali z debato o času nastanka svetovnega gospodarskega sistema, saj nas bolj zanimajo posledice njegovih notranjih zakonitosti. Vsak center lahko obvladuje svojo okolico le deloma in za določen čas. Slej ko prej se pojavijo uspešni tekmeci, nove tehnologije in drugi zgodovinski dejavniki, ki omogočijo vzpon novega gospodarja. Če sledimo ekonomskemu razvoju od Amsterdama in Londona do New Yorka, se zariše jasna slika. Vsaka nova metropola obvladuje vedno večji prostor in nove periferije segajo v vedno bolj oddaljene predele. Pri tem procesu se moramo zavedati še enega zanimivega dejstva, ki je nastal v razvoju dominantnega ekonomskega modela.

Industrijski kapitalizem je v obdobju svoje dominancje “osvajal” predvsem fizične prostore. Tako je na lokalni ravni preoblikoval razmerje med podeželjem in mestom v prid urbanih centrov. Evropo in Severno Ameriko je v devetnajstem stoletju zajela splošna urbanizacija. Podeželje je v tem razvoju postajalo

¹ Recimo sporazum FTAA, temelječ na principu svobodne trgovine, ki bo v primeru uveljavitve še dodatno podredil gospodarsko manj razvite ameriške države diktatu ZDA. In to brez vojaških posegov ter drugih nasilnih metod, značilnih za delovanje države.

vse bolj prazno, a hkrati tudi vse bolj industrializirano. Logika tovarniške proizvodnje je postala sestavni del kmetijske dejavnosti.

Globalno gledano so zahodne metropole pospešeno zasedale surovinske baze sveta. Neprestano širjenje proizvodnje je zahtevalo vedno več surovin in večje trge. Še tako oddaljeni kotički sveta so podlegli evropskemu ekspanzionizmu in dolarskemu imperializmu. Z drugimi besedami povedano, na našem planetu je zmanjkalo prostora. Posledično se je industrijski model na začetku dvajsetega stoletja znašel v slepi ulici in je zablode neprestanega širjenja reševal v dveh svetovnih klanjih. Hladna vojna je bila le logično nadaljevanje obeh prejšnjih epizod.² Po stoletju premlevanja, iskanja rešitev in kupu mrtvih nam je dominantni ekonomski model ponudil novo rešitev.

Evolucijski proces preoblikovanja se je, vsaj na globalni ravni, začel z valom neoliberalizma v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in še ni končan. Označuje ga selitev industrije v (nekdanje) kolonialne in polkolonialne posesti, medtem ko v prvem svetu prevladujejo storitvene dejavnosti. Vzorec urbanizacije, ki jo je prvi svet doživljal z razvojem masovne industrije, je stopil na pot v Afriki, Aziji in Južni Ameriki. Kmetje so prisiljeni opuščati tradicionalno kmetijstvo in se podajati v barakarska naselja na robu megamest. Kjer "naravni" proces akumulacije ni stekel, si kapital pomaga z lokalnimi vojnami.³ Cilj opravičuje sredstva, lačna delovna sila in cenene surovine morajo biti dostopne!

Še en vidik novodobnega kapitalizma je pomemben pri naši obravnavi. V iskanju novih profitov je industrijski kapitalizem odkril nematerialno sfero. Očetu se je rodilo dete – potrošništvo. Vdori v vse možne aspekte človekovega bivanja, od rojstva do smrti, so postali temelj novih industrij. Lepota, zdravje, šport, zabava in drugi, nekoč neprofitni dejavniki življenja, predstavljajo del ponudbe na tržišču. Prosti čas postaja čas potrošnje in s tem del proizvodnje. V vsakem trenutku našega življenja smo tako vpeti v niti neodgovornega razmetavanja dobrin. Seveda večji del potrošnje svetovnih dobrin poteka v "razvitem" delu sveta, se pravi v centru. In kaj je v takem ravnanju tako strašnega? Enačba je preprosta. Če pustimo ob strani špekulacije o možnosti življenja na drugih planetih, nam ostane na voljo le omejen življenjski prostor. Naš planet lahko zagotavlja le določeno količino naravnih virov, ki jih uporabljamo za preživetje, prav tako ima omejene samočistilne sposobnosti. In če bi želeli potrošniški model vpeljati za ves svet, bi potrebovali kar sedem planetov s karakteristikami Zemlje.⁴ Dokončne omejitve obstoječega sistema

² V obdobju od konca druge svetovne vojne do razpada vzhodnega bloka v devetdesetih letih je v vojaških spopadih umrlo triindvajset milijonov ljudi. Govoriti o hladni vojni je perverzno.

³ Tipična primera sta Kongo in Sudan, kjer se v ozadju notranjih spopadov skrivajo interesi zunanjih sil. V Afriki se za strateške položaje dejansko spopadajo ZDA, evropske države in azijski velikani.

⁴ Na podlagi poročila Svetovne komisije za okolje in razvoj Our common future, objavljenega leta 1987.

so torej znane. Nesmotna potrošnja omejene količine virov prekomerno obremenjuje planet. Industrijski model je najprej zasedel fizični svet in se nato z zasedbo nematerialne sfere preoblikoval. A novorojeno dete ima že umazane plenice, novih pa ni mogoče dobiti. Kapitalizem je prišel na meje svojega razvoja. Namesto iskanja trajne rešitve, ki bi upoštevala vse prebivalce in prebivalke sveta ter omogočila uravnotežen razvoj, uživamo v začasnem deliriju vsesplošnega trošenja. Nekdo je tukaj nor!

II. IŠČE SE REŠITEV

Be realistic! Do the impossible! If we don't do the impossible, we shall be faced with the unthinkable. (Bookchin, 1970: 45)

(Bodimo realistični! Naredimo nemogoče! Če ne bomo naredili nemogočega, bomo soočeni z nepredstavljenim.)

Obeti za prihodnost niti slučajno niso rožnati. Dediščina prejšnjega stoletja nam ponuja kar nekaj črnih scenarijev. Na eni strani imamo možnost ponovnega spopada za svetovno hegemonijo, saj se razmere izpred prve svetovne vojne dramatično ponavljajo. Nove sile izzivajo hegemonia in zahtevajo več prostora za lasten razvoj. Le da danes ni več na voljo "nezasedenih prostorov", kar še poveča možnost spopada.⁵ No, četudi se izognemo novi svetovni vojni, nas še vedno čakajo poplave, suše, dvig morske gladine, širjenje puščav, krčenje gozdov, upadanje biološke pestrosti, pomanjkanje pitne vode, zastrupljena hrana, neplodnost, množične migracije, lakote, lokalne vojne in druge radosti trenutnega razvojnega modela. Brezglavo norenje v vedno novo širitev sistema je treba zaustaviti in oblikovati uravnotežen razvojni model, ki omogoča enakovreden napredek vsem delom planeta.

Preoblikovanje temeljnih postavk sistema je vsekakor zahtevna naloga. Preskok iz logike širjenja omogoča uvedba koncepta okoljskega prostora.⁶ Ta radikalni koncept opredeljuje svetovne naravne vire kot celoto, enakovredno dostopno vsakemu prebivalcu in prebivalki Zemlje. S tem se uvaja načelo globalne okoljske pravičnosti, ali drugače povedano, enake pravice do uporabe naravnih virov sedanjim in prihodnjim generacijam. Obseg rabe planetarnih zmogljivosti mora biti usklajen s sposobnostjo obnavljanja okolja na lokalni in globalni ravni. Vsaki državi, kontinentu, regiji pripada glede na število prebivalcev pripadajoča količina planetarnih virov. Zadeva postane resna, ko se pokaže, da je Evropska unija po ocenah raziskav v devetdesetih letih od 3- do 5-krat preseгла planetarno in medgeneracijsko sprejemljivo porabo virov

⁵ Na tako imenovanih nezasedenih prostorih živijo (so živele) predvsem avtohtona, prvotna ljudstva. Večino teh ozemelj si danes lastijo šibke države, ki so nastale iz nekdanjih kolonialnih teritorijev.

⁶ Glej Plut, D. (2001)

ter količino emisij na prebivalca sveta. Razlog za dodatno skrb pomeni istočasno povečanje porabe neobnovljivih virov in nezmanjšana raven poročnosti, kljub izboljšavam v rabi materialov. Da bo ironija popolna, so bruseljski birokrati polni besed o trajnostnem razvoju, ki ga nameravajo ovekovečiti v prihajajoči evropski ustavi. Edina trajnostna značilnost trenutnega razvoja je sistemska podrejenost perifernih območij centru. Prvi svet kot krvoses živi, se pravi trajno troši vire na račun drugih, manj razvitih predelov planeta.

Morda celoten koncept zveni suhoparno, v stilu razvedenih in povsem neučinkovitih človekovih pravic. Tem manjka sistemske umestitve, zato niso sposobne napasti jedra problema, namesto tega se poskušajo prisilno nalepiti na sistem. Okoljski prostor nasprotno grize ravno v centru, to je v hierarhični ureditvi sveta, ki omogoča tako lokalno kot globalno neenakovredno razporeditev dobrin. Z vpeljavo okoljske pravičnosti pade kapitalistični sistem na celi črti. Nov model razvoja, temelječ na uravnoveženi porabi, prepreči neprestano zasedanje novih prostorov v iskanju zaslužka, saj je v vsakem fizičnem prostoru določenemu številu oseb na voljo le določena količina dobrin. Rešitev trenutnih zablod in krivic se skriva v zmanjšanju porabe na prebivalca razvitih držav, s tem se odpre možnost za povečano, a globalno uravnoveženo porabo v manj razvitih državah. Zmanjšanje porabe? Nikakor ne gre za odpo-ved temeljnim civilizacijskim dobrinam, kot sta elektrika in topla voda. Obstoječe tehnologije, ki uporabljajo obnovljive vire, in pravična prerazporeditev svetovnega bogastva sta ključ do novega razvojnega modela. Lažna dilema med razvojem in ekologijo ne obstaja, temveč je v igri razumska uporaba razpoložljivih danosti. Resnična dilema poteka med sistemom stalno ekspanzivnega kapitalizma in sistemom uravnoveženega razvoja.

III. ALTERNATIVA, IMENOVANA PERMAKULTURA

Početje revolucionarjev, ki nimajo svojih vrtov in so odvisni prav od tistega sistema, ki ga napadajo, je jalovo. Takšno ravnanje je mlatenje prazne slame in pelje v uničenje. (Mollison, 1994: 184)

Koncept, zmožen zrušitve obstoječega svetovnega sistema, torej obstaja. Možnosti za njegovo aplikacijo na praktični ravni v razvojnem modelu so številne. Morda nekoliko pregrešno, a pustimo ob strani industrijo in njen revolucionarni razred, prav tako zanemarimo prekarno delo upornih množic, ter se napotimo na začetek, tja v primarni sektor. Zelo uspešna praksa v skladu s konceptom okoljskega prostora namreč obstaja v kmetijstvu.

Intenzivno strojno kmetijstvo je tipičen primer neuravnoveženega gospodarjenja v skladu z idejo kapitalističnega širjenja, ki uporablja velike količine umetnih gnojil, škropiv, nafte in se tako veže na zunanje vire energije. Večino

porabljene energije uvaža, medtem ko lokalnih, obnovljivih virov ne uporablja, ampak jih nasprotno celo uničuje. Sistem, usmerjen zgolj v dobiček, ima zemljo za potrošno dobrino. Gojenje monokultur na obširnih površinah uničuje biološko raznovrstnost, namesto katere uvaja zelene puščave brez življenja. Za seboj pušča močno zbito, zastrupljeno in osiromašeno prst. Hkrati uničuje tudi vodno ravnotežje, kar še posebej na neravnem terenu povzroča erozijo prsti in izgubo dragocene plasti humusa. Poleg tega kemikalije, uporabljene za nadzorovanje posevkov, postopoma pronicajo v podtalnico in zastrupljajo vodna zajetja.⁷

Potratnost modernega kmetijstva je več kot očitna, in vsaj kar se tiče kratkoročnega učinka, povsem empirično izračunljiva. Dolgoročne posledice, kamor štejemo tudi socialne, zdravstvene in ekološke težave, kot neposredne učinke okoljske degradacije, so bistveno težje predvidljive.⁸

Povsem nasprotno logiko obdelovanja prinaša permakultura, ki je v osnovi nastala kot alternativna oblika kmetijstva, katere glavni namen je zagotoviti avtonomno, samozadostno gospodinjstvo. Vendar je to le ožji, osnovni pogled. Temeljna načela permakulture so omogočila preskok iz zgolj permanentne agrikulture v permanentno kulturo. V oblikovanju uravnoteženih človekovih okolij se upošteva medsebojna povezanost vseh elementov od živali, rastlin, ljudi do uporabe energij, materialov in drugih dobrin. Hkrati se uporablja dognanja biologije, poljedelstva, živinoreje, gozdarstva, arhitekture in tehnike. Končni cilj je ustvariti ekološka okolja, ki lahko ekonomsko preživijo z uporabo lokalnih obnovljivih energetskih sistemov brez parazitskega izkoriščanja zunanjih virov.⁹

V ožjem pogledu je permakultura gozdno kmetijstvo, že tisočletja uveljavljena oblika obdelovanja, ki jo prvotna, gozdna ljudstva še danes uporabljajo. Bistvena značilnost te alternativne metode upravljanja gozda je skupna rast dreves in posevka. Živalske vrste morajo biti sestavni del teh ekosistemov. Številne domače živali so primerne za model gozdnega kmetovanja. Najboljše so vedno stare lokalne pasme, prilagojene posebnim razmeram. Živali morajo biti robustne, sposobne preživetja v naravnem ekosistemu.

Namen gozdnega kmetijstva je v oblikovanju naravnega ekosistema in vzgoji velikega pridelka. Večja ko je raznolikost rastlinskih in živalskih združb, bolj stabilen je ekosistem. Gozdno kmetovanje je utemeljeno na principu biološke raznovrstnosti. Permakulturni gozdovi posnemajo procese naravnih pokrajin,

⁷ Zgovoren primer so težave vodnih zajetij v okolici Ljubljane, ki so prepuščena norosti agroteroristov in nesposobnosti ter sprenevedanju političnih birokratov. Več o učinkih pesticidov glej Komat (1995, 2000).

⁸ Sodoben potrošnik kar trikrat plača svojo hrano. Prvič s subvencijami za kmetijstvo, drugič, ko izdelek kupi v trgovini, in tretjič na dolgi rok, s stroški za reševanje ekoloških problemov, zdravstvenimi, socialnimi težavami.

⁹ Več o nastanku in razvoju permakulture glej Mollison, B. (1994: 5–8).

ki se med seboj zelo razlikujejo po sestavi prsti, podnebnih razmerah in življenjskih združbah. Ti različni tipi gozdov so vodič za oblikovanje gozdnega vrta. Sadna drevesa oblikujejo krošnje, jagodno grmičevje srednji sloj, zelenjava, zelišča in rastline z gomolji pa sloj podrasti. Celoten sistem mora biti oblikovan tako, da se posamezne rastline med seboj podpirajo, ne ovirajo. Vertikalna struktura rastlinskih združb povečuje rodovitnost zemlje, hkrati zagotavlja vsaki rastlini primerno rastišče kot v naravnem gozdu. Kakor v naravnem ekosistemu, tudi v gozdnem vrtu velja, da večja raznolikost sistema omogoča njegovo večjo biološko produktivnost. Tak način pridelave omogoča pridelek cele palete produktov. Raznolikost flore in favne zmanjšuje tveganje izpada pridelka, ki jih povzročajo tako imenovani škodljivci in naravne nesreče. Prav tako se zmanjša odvisnost pridelovalca od nihanja cen za posamezen pridelek. Hkrati je vzpostavljen dragocen življenjski prostor za številne rastlinske in živalske vrste, ki jih monokulturno kmetovanje uničuje. Delo obdelovalca je v takem sistemu v glavnem omejeno na uravnavanje naravnih procesov, sajenje rastlin in obiranje pridelka. Namesto spopada z naravnim redom obdelovalec usmerja naravne tokove v zeleno smer. Uporaba škropiv in umetnih gnojil je nepotrebna, saj v ekosistemu hranljive snovi krožijo po naravni poti, medtem ko so morebitni škodljivci ter pleveli omejeni z biološko raznovrstnostjo. Kmetovanje, utemeljeno na permakulturnih načelih, lahko trajnostno reši številne težave, ki težijo intenzivno kmetijstvo.

Vendar je na permakulturo treba gledati s širšega zornega kota. Možnost oblikovanja trajnostnega ekosistema ne izključuje urbanih področij. Sodobna mesta so povsem odvisna od zunanjih virov, nesposobna proizvodnje lastne hrane in energije. V tem pogledu se naslanjajo na prav tako odvisne, podeželske strukture in centralizirane, potratne energetske sisteme. Paradoks se skriva v situaciji, kjer je del sistema odvisen od drugega, ta od tretjega in tako v nedogled po hierarhiji navzdol in navzgor v začaran krog odvisnosti.¹⁰ Tudi najmočnejši del sistema je odvisen od najšibkejšega in obratno, razlika je le v vprašanju prisile. Najšibkejši del je v tak odnos prisiljen, medtem ko najmočnejši izvaja prisilo. To velja tako na lokalni relaciji podeželje – mesto, kot na globalni različici periferija – center. Namesto tega narkomanskega odnosa predvideva permakultura celostno oblikovanje naselij. Večino energetskih potreb je možno zagotoviti z uporabo obnovljivih energetskih virov ob upoštevanju lokalnih značilnosti.¹¹ Poleg tega v mestih obstajajo številne neizkoriščene

¹⁰ Energetska odvisnost Slovenije za leto 2003 znaša kar dvainpetdeset odstotkov. Komentar ni potreben.

¹¹ Med najpomembnejšimi so voda, sonce, veter, biomasa, geotermalna energija, med gorivi etanol, biodizel in vodik. Težava se skriva v dejstvu, da poskušajo (naftne) multinacionalke monopolizirati proizvodnjo teh virov in jo vključiti v lastno profitno dejavnost.

površine, recimo balkoni, terase, strehe, trate, primerne za vzpostavitev malih ekosistemov. Vsota teh relativno majhnih zelenih oaz oblikuje na ravni mesta velik ekosistem, ki zmanjša prehransko odvisnost, uporablja lokalne vire in omogoča vzpostavitev sodelovalnega odnosa z okolico. Upoštevanje permakulturnih načel na svetovni ravni omogoča nastanek, vsaj v osnovnih pogledih, ekonomsko neodvisnih podsistemov, ki delujejo v medsebojnem sodelovanju. Namesto dveh odvisnih podsistemov, povezanih preko hierarhije odnosov, dva medsebojno enakovredna partnerja, ki izmenjujeta manjkajoče dobrine.

Etiko permakulture lahko povzamemo v treh sklopih, ki se med seboj povezujejo. Skrb za Zemljo predvideva odgovorno ravnanje z okoljem, v katerem živimo. Ker nam je na voljo omejen življenjski prostor, mora biti vsak poseg v okolje skrbno načrtovan. Neodgovorno ravnanje z viri vodi v globalno katastrofo. Skrb za ljudi obsega zagotovitev osnovnih človekovih potreb po bivališču, energiji, hrani in vodi. Vse te potrebe lahko uresničimo brez trajnih posledic za okolje in prebivalce, prebivalke Zemlje. Tretji sklop ima aktivistično sestavino in se nanaša na razpolaganje s prostim časom ter z materialnimi sredstvi. Zadovoljene lastne potrebe nam omogočajo, da znanje širimo med tiste, ki takega stanja še niso dosegli. Permakulturna načela obravnavajo človeštvo kot celoto, ki lahko uravnoteženo živi le v medsebojnem sodelovanju.

LITERATURA

- ARRIGHI, G. (1999): *The long twentieth century*. Verso, London.
- BOOKCHIN, M. (1970): *Toward an ecological solution*. Times Change Press, New York.
- BOOKCHIN, M. (1990): *Remaking society. Pathways to a green future*. South end Press, Boston.
- BOOKCHIN, M. (1991): *The limits of the city*. Black rose books, Montreal.
- BRAUDEL, F. (1991): *Čas sveta. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII. stoletje*. SH, Ljubljana.
- BURJA, A. (2002): "Neusmiljeni stroj ekonomije in laži." Delo, leto XLIV, št. 171, Ljubljana.
- HART, R. De J., (1991): *Forest gardening*. Green books, Devon.
- JANČAR, M. (1995): *Indijanskih pet stoletij*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- KOMAT, A. (1995): *Pesticidi, ubijalci življenja*. Založba Tangram, Ljubljana.
- KOMAT, A. (2000): *Zaton prometejeve dobe*. Študentska založba, Ljubljana.
- MARCOS (2003): *!Ya basta! Ten years of the zapatista uprising*. Študentska založba, Ljubljana.
- MOLLISON, B. (1990): *Permaculture two. Practical design for town and country in permanent agriculture*. Tagari, Tyalgum.
- MOLLISON, B. (1994): *Uvod v permakulturo*. Društvo Kortina, Ljubljana.
- POPIT, I. (2004): "Pozabili smo na nauke nekdanje naftne krize." Delo, leto XLVI, št. 246, Ljubljana.
- PLUT, D. (2001): "Sedem Zemelj žal ni." Delo, leto XLIII, št. 28, Ljubljana.
- PLUT, D. (2004): *Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju*. Didakta, Radovljica.
- THE WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (1987): *Our common future*, <http://www.are.admin.ch>.
- WEBER, M. (1988): *Protestantska etika in duh kapitalizma*. SH, Ljubljana.